

bili Smičiklasovi prijatelji ili rodbina. Kao prilog radu autorica donosi izbor od sedam pisama adresiranih na Smičiklasa, koja su pisale ugledne osobe njegova vremena (Euzabije Fermeždin, Vatroslav Jagić i dr.).

Petar Strčić autor je kraćeg rada naslovljenog "Oporuka Tadije Smičiklasa (1913.)" (183.-191.). Tadija Smičiklas svoju je oporuku napisao 14. ožujka 1913. godine. Oporuka je otvorena na dan njegove smrti 8. lipnja 1914. godine, a danas se čuva u Smičiklasovoj rukopisnoj ostavštini u arhivu HAZU-a. U ovom članku autor donosi cjelovit prijepis oporuke koja je važna za bolje razumijevanje njegova života i rada.

U radu naslovljenom "Kronološka bibliografija radova Tadije Smičiklasa i radova o njemu" (199.-228.) Aleksandra Kolarić donosi cjelovitu kronološku bibliografiju radova ovoga i uglednog znanstvenika u razdoblju od 1865. do 1990. te prvu bibliografiju radova o njemu u razdoblju od 1875. do 1992. Autorica donosi popis njegovih radova od vremena kad je kao učitelj u Osijeku prikupljao narodne bajke preko početnih povijesnih članaka sve do znamenitog djela *Poviest hrvatska*. Također donosi i popis polemika i govora koje je Smičiklas održao u Saboru, a koje su tiskane u novinama.

Na kraju Zbornika objelodanjen je "Program svečane akademije i znanstvenog skupa u povodu 150. obljetnice rođenja Tadije Smičiklasa (1843.-1993.), hrvatskog znanstvenika i predsjednika Akademije, Zagreb, 30. rujna 1993." (229-268). Na ovom su mjestu objelodanjene razne preslike dokumenata iz Smičiklasova privatnog života, pedagoškog i javnog života i historiografskog rada.

Kao prilog ovom svesku *Zbornika* priložene su brojne ilustracije koje na različite načine svjedoče o životu i radu znanstvenika. Mnoge od ilustracija u ovom su *Zborniku* prvi put predočene javnosti. Tako je primjerice priložen portret T. Smičiklasa iz razdoblja dok je obavljao službu rektora Grkokatoličkog sjemeništa, porter križevačkog biskupa Đure Smičiklasa (Tadijinog strica), fotografije naslovnih stranica prvih izdanja nekih od zbirki izvora i djela, fotografije dokumenata iz privatnog života T. Smičiklasa (korespondencija, bilježnički prijepis oporuke, upis u knjigu umrlih, gimnazijska svjedodžba itd.) i druge ilustracije. Stoga možemo zaključiti da radovi i arhivska građa objelodanjeni u ovom tematskom broju *Zbornika Odsjeka za povijesne znanosti HAZU* daju cjelovit uvid u znanstveni i javni rad, a donekle i privatni život našega uglednog znanstvenika, sveučilišnog profesora i predsjednika Akademije - Tadije Smičiklasa.

Meri Kunčić

John W. BOYER, *Culture and Political Crisis in Vienna. Christian Socialism in Power, 1897-1918*, The University of Chicago Press, Chicago, 1995., 702 str.

Predstavimo prvo pisca ove opsežne knjige koja se već smatra jednim od glavnih doprinosa poznavanju političke povijesti Austrije u razdoblju pozne Habsburške Monarhije. John W. Boyer, profesor moderne europske povijesti na čikaškom Sveučilištu, poznat je povjesničarima srednjoeuropskog područja

po mnogim radovima iz austrijske i njemačke povijesti do 1918., koje su mogli čitati u međunarodno priznatim časopisima. Osim toga, suurednik je poznatoga američkog časopisa *The Journal of Modern History*, odnosno urednik *The Aims of Education*. U ovoj knjizi Boyer nastavlja svoje istraživanje povijesti kršćanskih-socijala Cislajtanije, s naglaskom na bečko područje, u razdoblju od "kraja stoljeća" do sloma Habsburške Monarhije. Još 1981. napisao je studiju *Political Radicalism in Late Imperial Vienna. Origins of the Christian Social Movement, 1848-1897.* u kojoj je otvorio problem postanka jednog od najvažnijih građanskih pokreta srednje Europe u doba krize političkog liberalizma.

U nastavku istraživanja Boyer se bavi političkom pobjedom kršćansko-socijalnog pokreta u posljednjem desetljeću 19. st. kada prvo pod vodstvom Karla Luegera 1893. nastaje Kršćansko-socijalna stranka (Christlichsoziale Partei, dalje KS) koja dvije godine kasnije osvaja gradsku vlast u Beču i kontinuirano je drži pod svojim nadzorom do raspada Dvojne monarhije. U to je vrijeme pod vodstvom kontroverznoga gradonačelnika Luegera pokrenula niz javnih poslova koji su trajno obilježili razvoj carske metropole. Doprinosi su bili očiti i na području politike širenja socijalnih prava. Boyer na izvrsno analitičan način opisuje kako je Lueger vješto znao, u vrijeme malaksalosti političkog liberalizma, stranački organizirati srednje građanstvo (Mittelbürgertum) Beča, a kasnije uz pomoć suradnika i konzervativno nastrojeno seljaštvo bliskih pokrajina. Istodobno je uspio nametati svoju volju državnoj birokraciji i Kruni, pokazavši se majstorom manipuliranja političkom moći. U tom je smislu Boyer posebno pozornost posvetio u prvome poglavlju "The Christian Social Consolidation of Power, 1897-1905" (1.-59.) proučavanju borbi za lokalnu i regionalnu vlast, odnosno osvajanju i nadzoru upravnih mehanizama. Sa svakim osvajanjem gradske ili pokrajinske vlasti KS je pokrenulo pitanje redefinicije upravne vlasti. Rješenje je pronađeno u održavanju ravnoteže interesa između stupova države (dinastija, visoka birokracija) i KS kao političkih oponumćenika srednjih građanskih slojeva.

Osobito je poticajno za razmišljanje drugo poglavlje "Universal Suffrage and the Founding of the Reichspartei, 1905-1907" (60.-110.) u kojemu Boyer iscrpno prati kako su kršćanski-socijali odlučili proširiti svoj utjecaj iz uže gradske sredine na područje čitave države. Jedan od njihovih prvaka Albert Gessmann razvio je viziju obnove multinacionalne države pod habsburškom dinastijom u kojoj bi KS sa svojim koncepcijama imao najvažniju političku ulogu. Više nije bilo dovoljno biti prvi u Beču. Nova zadaća bila je postati Reichspartei, stranka čitave Carevine koja može povezati predstavnike različitih naroda i obnoviti narušeni integritet države. Da bi zauzeli odgovarajuće mjesto u državnoj vlasti bilo je potrebno prvo provesti zakonodavne promjene. U tom su smislu kršćanski-socijali bili jedan od važnijih čimbenika u uvođenju općeg prava glasanja jer su za razliku od suparničkih socijal-demokrata uživali više političke moći s kojom su mogli utjecati na promjene u sustavu. Usvajanjem općeg prava glasa bio im je otvoren put za većim sudjelovanjem u državnoj vlasti. Svibanjski izbori za parlament iz 1907. donijeli su novi trijumf u Beču, ali i konačan prodor u pretežit ruralne Donju Austriju i Tirol, što im je osigurao ulazak u Bockovu vladu.

Boyer u svojoj studiji mjestimice spominje Hrvatsku i kada to već čini on je ključivo promatra u kontekstu čitave Carevine, često pod sklopom južnoslaventstva. Tu se ponovno susrećemo s problemom hrvatske marginalnosti koju može-

mo objasniti dobro nam poznatom teorijom (interesnih) odnosa periferije i jezgre, u ovom slučaju državopravno pocijepanih hrvatskih zemalja i Beča. U ovoj studiji Hrvatska postaje kršćanskim-socijalima zanimljiva u vrijeme tzv. ugarske krize. Početno izrazito protumađarsko stajalište KS-a počeo se lagano povezivati u stidljivu sklonost prema slavenskim narodima Translajtanije. Samo u jednoj bilješci možemo vidjeti konkretan podatak da se radilo na podupiranju "hrvatskih gospodarskih interesa u Bosni i Hercegovini" što je vjerojatno bila posljedica još jednog suprotstavljanja mađarskoj penetraciji na jugoistoku Monarhije (212.). Na nekim drugim mjestima spominje se sponzorstvo KS-a u promicanju "trijalističke retorike", što nas neizravno upućuje na političku kombinatoriku s Hrvatima. Srećom, Boyer donosi vrlo bogate bilješke u kojima navodi zanimljive izvore iz kojih bismo mogli eventualno dobiti dragocjene podatke o tome kakvo je bilo mjesto Kraljevine Hrvatske u planovima kršćanskih-socijala, te na taj način nadopuniti dosadašnja istraživanja u hrvatskoj historiografiji koja su stala na vrijednim rezultatima profesorice Mirjane Gross iz 1970-ih godina.

Nacionalno pitanje bilo je stalan i neukrotiv problem političkog života čitave države. Kršćanski-socijali su zagovarali koncepciju integralnog carstva (Gesamtreich) koji bi svojim narodima dao "slobodu i pravdu" i tako ojačao centripetalne sile (103.). Koncepcija je pružala mogućnosti jer se KS odricao integralnog nacionalizma, posebno pangermanskog od kojega su zazirali nenjemački narodi. Sudbinu austrijskih Nijemaca doživljavali su izričito do izbijanja Prvoga svjetskoga rata u sklopu Habsburške Monarhije. S druge je strane započela potraga za pronalaskom specifičnog austrijskog identiteta. U svim reformskim opcijama za njih Beč i vladar ostaju središte državne vlasti. Autor je osobito upozorio na veze KS s krugom oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda u izdvojenom potpoglavlju "The Christian Social Party and the Thronfolger" (330.-344.). Lueger nije bio previše impresioniran F. Ferdinandom, za razliku od glavnoga urednika kršćansko-socijalnog dnevnika *Reichspost* Friedricha Fundera koji je u njemu vidio jednog spasitelja austrijske države. Boyer nema lijepih riječi za F. Ferdinanda kad piše o njegovim osobnim karakteristikama, ali objektivno ističe da prestolonasljednik nije pisao nikakve reformske planove, nego su to za njega činili pripadnici Belvedere kruga, prije svega Alexander Brosch von Aarenau. Sigurno je da se krug oko prestolonasljednika spremao za nadolazeće strukturalne promjene u vladarsko-državnom sustavu pri čemu je radio na jačanju autoritativnosti nadolazećeg vladara. Konačno, za vrijeme Prvoga svjetskoga rata članici KS-a priklonili su se strani državnog autoriteta, a na kraju rata podržavali su ideju priključenja Njemačkoj.

Kad je riječ o opisu odnosa dviju najvećih nacija države, na žalost, autor je površno analizirao protumađarsko držanje. Zadovoljio se opisom pojedinih sukoba između austrijskih i mađarskih državnika na sjednicama Ministarskog vijeća, koji više upozoruju na psihološke osobine jakih individua u obrani vlastitih nacija, nego na raznolikost spornih područja. Objašnjenje za tu prazninu vidimo jedino u Boyerovoj koncentraciji na političku scenu austrijske polovice Monarhije. U tom smislu i ne čudi da je nešto više opisao problem češkog položaja u zemljama austrijske kuće, ali ne spominje druge zemalje poput Istre i Dalmacije. Slovenski "klerikalci" predvođeni Janezom Kreckom spominju se samo jedanput kad je riječ o sazivu parlamenta iz 1909. i slamanju socijaldemokratske opstrukcije.

Ova voluminozna studija pruža izvrsne mogućnosti uspoređivanja s drugim političkim strankama diljem Monarhije i Europe. Boyer je najviše uspoređivao

odnose kršćanskih-socijala prema izravnim konkurentima na političkom tržištu Austrije, a to su bili socijal-demokrati i svenjemačka stranka. U tom smjeru razotkrivanja tadašnjega političkog života poučno je izlaganje o problemu odnosa stranke prema položaju Crkve u društvu, socijalističkom ateizmu i protu-građanskim idejama, njemačkom nacionalizmu i specifičnoj pojavi municipalnog socijalizma prilagođenog kapitalističkom sustavu. Tu je napose istaknuto dokazivanje da je Lueger uvijek bio na udaljenosti od episkopata kako bi zadržavao suvereno odlučivanje u političkim pitanjima. No, nije važno samo suočavanje odnosa ideoloških postavki. Za povjesničare stranaka važni su novostečeni podaci o stranačkim strukturama - organizaciji, članstvu i vodstvu "a o njima Boyer iznosi pregršt pojedinosti na osnovi kojih vidimo kako je KS kao početno šarolika skupina političara s radikalnim programom osvojila i zatim s prevagom konzervativnijih načela dugo vremena održavala svoju vlast. Ta je stranka preuzela odgovornost rušenja tridesetogodišnje prevlasti liberala u prijestolnici i s više-manje uspjeha upravljala Bečom do kraja svjetskog rata.

Boyer nije izbjegao suočavanje s kontroverznim dijelovima prošlosti koji su nadahnuli mnoge poznate povjesničare da oštro kritiziraju kršćanske-socijale na čelu s Luegerom. Povod negativnom pristupu može se potražiti i u činjenici da je Hitler u svojem programatskom djelu *Mein Kampf* na temelju iskustava iz mladih dana s pijetetom pisao o velikom bečkom gradonačelniku. Držeći se izvora i načela da se povijest može promatrati jedino unutar granica svog vremena i ocjenjivati u kontekstu svog vremena, Boyer je argumentirano otklonio prenatraglašena gledišta o kršćansko-socijalnom utiranju puta "austro-fašizmu", koji se pojavio nakon Prvog svjetskoga rata. Tu je upozorio i na svojevrsnu šutnju u suvremenoj austrijskoj historiografiji kad je riječ o debatiranju glede "krivice" kršćanskih-socijala zbog baštine iz 1930-ih godina. Uz sve kritične točke ipak je iz Luegerovih djela nastala demokratska tradicija stranke i ostvaren doprinos izgradnji suvremenoga, višestranačkoga političkog sustava u Austriji.

Korisna nam se čine i Boyerova ispitivanja bečkog antižidovstva KS-a za koji je ustvrdio da je bio dvosmislen (67.-69.). Do dolaska na vlast u Beču, kršćanski-socijali vrlo su žestoko napadali Židove što im je donijelo velik broj glasača i simpatizera. Objašnjenje je u socioekonomskim odnosima. Radilo se o "verbalnim" ispadima srednjih slojeva protiv konkurenata na tržištu. Vlast u rukama utjecala je na umjereniji pristup. Boyer ističe činjenice da je Lueger postavio na neke važne položaje u gradskom vijeću upravo Židove, a u izvršnim odborima velikih tvrtki zajedno su sjedili i poslovali. Međutim, protužidovstvo je i dalje imalo svoje mjesto u držanju vrha kršćanskih-socijala tijekom kriznih situacija.

Autor se u svojem izlaganju isključivo oslonio na brojne izvore razne provenijencije čime je dosegnuo iznimno visok stupanj poznavanja problema. Nije samo kronološki opisao razvoj jedne stranke, nego je pristupio sustavnoj analizi koja je rezultirala vrlo vrijednim rezultatima. Hrvatskim povjesničarima ova će knjiga biti odličan vodič za upoznavanje austrijske politike koja je izravno utjecala na određena kretanja i u hrvatskim zemljama, ali i pogodan istraživački model za proučavanje moderno ustrojenih stranačkih organizacija. Isto tako, može poslužiti za promišljanje o neuspjehu transponiranja kršćansko-socijalnih ideja na hrvatskim prostorima u odnosu na Sloveniju.

Stjepan Matković